

Egy átkelőhely a Loire-on a 13. században: Les Ponts de Cé

A 12. SZÁZAD MÁSODIK FELÉTŐL a Loire alsó folyásánál elhelyezkedő Anjou grófság területén – mintegy 100 km-es szakaszon – összesen három helyen állt híd a Loire-on átkelni szándékozók számára. Közülük két település, Chalonnes¹ és Saumur² hídjai csak a 12. század közepén épültek meg, igaz ekkortól lényeges volt a közlekedésben betöltött szerepük. Kettejük közt azonban már a római korszaktól kezdve létezett egy fontos átkelőhely, Les Ponts de Cé, mely ugyanettől az időszaktól kezdve híddal is rendelkezett. A híd működése úgy tűnik azonban nem volt folyamatos. A 6. század vége és az ezredforduló közt ugyanis nincs olyan információnk, ami arra utalna, hogy az használatban volt. A 11. század legelejétől azonban újból működőképesé s ezzel együtt a Loire alsó folyásának egyik legjelentősebb átkelőjévé vált.³ Az alábbiakban Les Ponts de Cé 13. századi történetéhez szeretnék hozzájárulni.

Az észak-déli távolsági közlekedésben Les Ponts de Cé fontos kapcsolódási pontot jelentett (és jelent) összekötve Aquitánia északi részét – így első sorban Poitou-t és Aunis-t – Anjoun keresztül Normandiával, Maine grófság nyugati, illetve Bretagne keleti részével. Lehetséges választásként jött számításba továbbá a Loire mentén kelet-nyugati irányban utazó számára, ha az a szárazföldi utakat használva partot akart váltani. Ezentúl komoly regionális jelentőséget kölcsönzött Les Ponts de Cének az átkelőhely közvetlen északi szomszédságában elhelyezkedő város, Angers, mely a 12. század első felétől

¹ Dictionnaire historique, géographique et biographique de Maine et Loire et de l'ancienne province d'Anjou. Sous la dir.: PORT, CÉLESTIN. Nouv. édit. t. II. Angers 1965.² 618–619.

² LANDAIS, HUBERT: Histoire de Saumur. Saumur 1996. 27.

³ Dictionnaire historique, géographique et biographique de Maine et Loire et de l'ancienne province d'Anjou. Sous la dir.: PORT, CÉLESTIN. Nouv. édit. t. III. Angers 1989.² (a továbbiakban: PORT 1989.) 263., 270.

a mai Nyugat-Franciaország egyik legfontosabb gazdasági és politikai központjává vált.⁴

Ahogy azt az átkelőhely neve is mutatja, esetünkben több hídról van szó. Ez nem jelent azonban semmi rendkívülit, a fentebb említett másik két helyen ugyanezzel a megoldással találkozunk, mivel a Loire, mely egy igen széles sávban elterülő folyó, nem tette ésszerűvé hidak építését, csak ott, ahol az általa kialakított szigetek láncolata az átívelendő távolságot a minimumra csökkentette.⁵ Les Ponts de Cé esetében ez a megoldás annyival bonyolultabb, hogy a Loire két kisebb mellékfolyója fölé is hidat kellett építeni. Így tulajdonképpen összesen négy hídból állt az átkelőhely: északról dél felé haladva, először az Authion folyó majd a Loire – egy sziget, az Ile Forte által elosztott – két ága felett ívelt át egy-egy híd. Végezetül a Loire egy déli mellékága, a Louet felett helyezkedett el a negyedik. A középkor végéig ezek mindegyike fából épült konstrukció volt.⁶ Mindez összesen egy 3 km-es szakaszt jelent, melynek csak mintegy harmadát képezték hidak.

Egy folyami átkelőhely jelentősége a középkorban nem egyszerűsíthető le pusztán közlekedést segítő szerepére. Érvényes ez Les Ponts de Cé esetében is, ahol egy egész gazdasági komplexumról beszélhetünk. A hidakhoz ugyanis zsilip, malmok, halászhelyek, vagy épp kikötők tartoztak, nem beszélve a szorosan a hidak közelében található és azok ellátására szakosodott kis településekről. Ennek következtében érthető tehát az az élénk érdeklődés, ami a hidakhoz kapcsolódó birtokok megszerzésére irányult. Les Ponts de Cé esetében ez egy bonyolult birtokszerkezetet eredményezett. A hídrendszer északi oldalán, az Authion folyó és a Loire közti részen az Angers-i Saint-Aubin apátság a 8. század végétől birtokolt egy falut (Saint-Aubin les Ponts de Cé), melynek a 11. század végén megszülető plébániája is az apátsághoz tartozott. Forrásainkban a 11. század közepétől gyakran találkozunk a tele-

⁴ PORT 1989. 263–264.; Les Ponts de Cé, mint település és mint folyami átkelőhely történetét és vele együtt földrajzi, gazdasági jelentőségét összegzi még: BRETEAUDEAU, A.: Histoire des Ponts de Cé. Angers 1904.; BRAULT, G.: La commune des Ponts de Cé. Angers 1914. (reed. 1976); Ez utóbbi két összefoglaló munka azonban a 15. századot leszámítva a középkort csupán érintőlegesen tárgyalja.

⁵ DION, ROGER: Le Val de Loire. Etude de géographie régionale. Tours 1934. 84–86.

⁶ LE MENÉ, MICHEL: Les ponts de Loire en Anjou à la fin du Moyen Age. In: La construction en Anjou au Moyen Age. Sous la dir.: Prigent, Daniel-Tonnerre, Noel-Yves. Angers 1998. (a továbbiakban: LE MENÉ 1998.) 180.

pülésen lakó molnárokkal (*multor*), ácsokkal (*carpentarius*), kötélkészítőkkel (*cordarius*), akik egzisztenciája nyilvánvalóan a helybéli szükségleteken alapult.⁷

A Saint-Aubin apátság ezenfelül értékes ártéri legelőkkal, halászó helyekkel és természetesen malmokkal bírt Les Ponts de Cénél. A 12. század első harmadától két adományozás útján szerzett malomról⁸ tudunk, melyhez a század végén további négyet építettek a Loire felett elhelyezkedő két híd közül az északra illesztve.⁹ A másik két malom elhelyezkedéséről semmit sem tudunk, gyanítható azonban, hogy azok is valamelyik hídelemhez kapcsolódtak. A part mentén ugyanis a folyómeder jellegéből fakadóan csak ritkán lehetett elegendő vízhozamra számítani.

Az Angers-i grófi káptalan, Saint-Laud két malmot és egy hídív terjedelmű halászó helyet birtokolt a 11. századtól.¹⁰ A szintén Angers-i Saint-Serge bencés apátság a Loire és a Louet közt, a hídrendszer déli oldalán található Saint-Maurille d'Esme falu (*villa*) templomát, egy part menti telket és egy halászó helyet birtokolt 1002-től.¹¹ Magát az említett falut viszont az Angers-i püspök birtokolta. Ezen a településen túl a püspök a 13. századra már bizonyíthatóan több, a hidak valamelyikére illeszkedő malommal és halászó hellyel rendelkezett.¹²

Az átkelőhely legfőbb haszonélvezője a 12. század első negyedétől a Fontevraud-i apátság volt. V. Fulk, Anjou grófja, 1115 és 1125 között adományozta a nem sokkal korábban alapított apátságnak Les Ponts de Cé *pontonnagium*-át néhány malom és halászó hely kíséretében.¹³ Plantagenet Henrik ezt az adományt 1170-ben megerősítette, és annyiban pontosította, hogy

⁷ Archives Départementales Maine et Loire (a továbbiakban: A. D.) H 82. f. 7, 9., H 83. f. 9., 20., 339., 341.

⁸ A.D. H 82. f. 2; H 83. f. 1 v°.

⁹ MARCHEGAY, PAUL: Archives d'Anjou, recueil de documents. Angers 1853. t. 2. (a továbbiakban: MARCHEGAY 1853.) 158.

¹⁰ Cartulaire du chapitre de Saint-Laud d'Angers. (Actes du XIe et XIIe siècles). Ed.: PLANCHENAUT, ALAIN. Angers. 1903. n° 25.

¹¹ Cartulaires de l'abbaye Saint-Serge et Saint-Bach d'Angers (XIe et XIIe siècles). Ed.: CHAUVIN, YVES. Angers 1997. 25–26.

¹² Le livre de Guillaume Le Maire. Ed.: PORT, CÉLESTIN. Paris 1874. (a továbbiakban: Le livre de Guillaume Le Maire. 1874.) 81.

¹³ MARCHEGAY 1853. 12–13.

a hídra vonatkozó igazságszolgáltatás is Fontevraud-t illeti, kivéve az élet kioltásával vagy a csonkítással járó eseteket, amelyek felett a bíraskodást továbbra is magának tartotta fenn.¹⁴ Természetesen a híd jövedelmei mellett a karbantartási és javítási költségek is Fontevraud-t terheltek.

A fentebb említett birtokok mindegyike Karoling uralkodóktól, vagy a későbbiekben Anjou grófjaitól eredeztethető. Érdekes, hogy a 12. század első harmadát követően nem hallunk a hidakon vagy azok közvetlen környezetében világi hűbérbirtokokról. Ezek tehát adományozás vagy más jellegű átruházás folytán egyházi kézbe kerültek. A kérdéses átkelőhelyen az egyetlen világi birtokos tehát az a gróf maradt, aki az ezredforduló környékén az egész hídrendszer építtetője vagy legalábbis karbantartója és legfőbb haszonélvezője volt.

A világi hatalom számára az átkelőhely gazdasági értékén túl komoly stratégiai jelentőséggel is bírt. A Loire-ban található fentebb említett szigetre (Île Forte) először a 9. század közepén Kopasz Károly építtetett egy kis erődöt, az elsősorban a folyó felől veszélyt jelentő normannok ellen.¹⁵ Az erődítmény további sorsáról azonban a 13. század elejéig semmi információnk nincs.

Az 1200-as évek legelejétől újból kiéleződő Plantagenet-Capeting konfliktus – melynek egyik legfőbb színtere akkor először Anjou lett – Les Ponts de Cé jelentőségének is új dimenziókat adott. Az átkelőhely ellenőrzése mindkét fél számára rendkívül fontossá vált. 1206-ra Guillaume des Roches, Fülöp Ágost Anjou-i *senechal*-ja a várat teljesen újjáépíttette, majd azt ugyanebben az évben Földnélküli János néhány hónapra elfoglalta.¹⁶ Hasonlóan gyors váltás zajlott le 1214-ben.¹⁷ Ez az év azonban már a Plantagenet uralom végét jelentette Anjouban. Arról keveset tudunk, hogy a majd másfél évtizedig tartó konfliktus milyen károkat okozott a hídrendszerben. Logikusnak tűnik feltételeznünk, hogy a híd akár többször is megrongálódott. Földnélküli János például 1206-ban visszavonulásakor nem habozott felgyújtatni Angers

¹⁴ MARCHEGAY 1853. n° 49.

¹⁵ Chroniques des églises d'Anjou. Éd.: MARCHEGAY, PAUL-MABILLE, ÉMILE. Paris 1869. (a továbbiakban: Chroniques) 219.

¹⁶ Chroniques 56.; BEAUTEUPS-BEAUPRÉ: Notice sur Guillaume des Roches, sénéchal d'Anjou du Maine et de Touraine (1199–1222). In: Recherches sur les anciennes Juridictions de l'Anjou et du Maine. t. I. Chamont 1889. 301–303.

¹⁷ Uo. 327–328.

egy részét.¹⁸ Egy másik, 1230-as forrásunk, mely Les Pont de Cé kapcsán a híd eseteleges megrongálódása folytán jelentkező helyreállítási kötelezettségeket tárgyalja, külön sorolja azt az esetet, ha a híd háború következtében válna használhatatlanná. Erre pedig 1230-ból tekintve a közelmúltban adódhatott példa. Ugyanakkor önkényes lenne továbbmennünk, lévén két Angers-i apátság, a Saint-Serge és a Saint-Aubin évkönyve, melyek a 13. század első negyedének végével záródnak, egy szót sem szólnak Les Ponts de Cé eseteleges használhatatlanná tételéről, holott mindkettő érdekelt volt valamilyen mértékben a hídrendszert érintő eseményekben, s azok jelzését nem is mulasztották el, például a 12. században bekövetkezett nagyobb természeti pusztítások esetén.¹⁹

Les Ponts de Cé ellenőrzését célzó grófi intézkedések a további évtizedekben is megfigyelhetők. A keresztes hadjáratra induló Anjou Károly 1248-ban Aigues-Mortes-ból utasítja Angers-i *bailliját* és Ponts de Céi várkapitányát, hogy végezzen vizsgálatot az ügyben, mit birtokol a gróf a Saint-Aubin Les Ponts de Cé érintő bíraskodási jogokból.²⁰ 1269-től pedig az Ile Forte-on lévő erődítmény több *castellanusát* név szerint is ismerjük a kinevezésük kapcsán az Anjou Károly által kibocsátott mandátumokból.²¹ Kétségtelen azonban, hogy a vár katonai jelentősége a 13. század második harmadától legfőképp demonstratívává vált annak köszönhetően, hogy a katonai konfliktusok több mint egy évszázadra elkerülték Anjout.

Anjou grófja a sorozatos adományozások ellenére gazdaságilag is érdekelt maradt Les Ponts de Cénél. A 12. század végétől a Loire északi ágán egy zsilippel rendelkezett, amely feltehetően malmok part menti működtetését is lehetővé tette. Az pedig, hogy a grófnak malmai voltak a hídon (hogy pontosan melyiken, az nem világos), egy 1288-as, mindeztidáig ismeretlen grófi

¹⁸ Uo. 351.; Ennek a pusztításnak esett áldozatul többek közt Angers egyetlen, a Maine folyó felett elhelyezkedő hídja is. *Chroniques* 54–55.

¹⁹ A Saint-Aubin apátság évkönyve 1144., 1177- és 1182-re vonatkozóan tesz említést Angers-i és Les Ponts de Céi hidak megrongálódásáról. MARCHEGAY 1869. 35., 44.; A szintén Angers-i Saint-Serge apátság 1147., 1175. és 1177. éveknél tesz hasonló említést. MARCHEGAY 1869. 149–151.

²⁰ A.D. H 83. f. 3.

²¹ *Actes et lettres de Charles Ier roi de Sicile concernant la France*. Éd.: DE BOÜARD, ALAIN. Paris 1926. (a továbbiakban: DE BOÜARD 1926.) n° 219, n° 910.; JOUBERT, ANDRÉ: *Les archives angevines de Naple. Leur état actuel*. *Revue de l'Anjou* 1887. 157.

jövedelemjegyzékből derül ki.²² Ebből tudjuk, hogy azok bérbeadásából a jelzett évben 30 font jövedelme volt II. Károlynak. Az összeg alapján – amennyiben azt a szomszédos Angers közel egykorú bérleti díjszabásaival összevetjük²³ – ez akár fél tucat (vagy annál is több) malmot jelenthet, ám a pontos feltételeket nem ismerve csak a pluralisban lehetünk biztosak. Egy 1270-ben kibocsátott forrásból ismert az, hogy az Ile Forte-i vár *castellanusának* feladata volt egyebek közt a grófi halászhelyek és ártéri erdők felügyelete is.²⁴

Mindezen felül érdekes változás történt a 13. század végén, amikor Anjou grófja, Valois Károly egy csere következtében visszaszerezte Fontevraud összes Les Ponts de Céi vagyonát. Ez pedig nem jelentett kevesebbet, mint nyolc malmot, halászhelyeket, házakat, és természetesen a *pontonnágiumot* a vele birtokolt igazságszolgáltatási joggal.²⁵ A csere, amire 1294 januárjában került sor, nem került el egyes történészek²⁶ figyelmét, ám az esemény jelzésén túl azonban semmi kommentár nem született. Úgy vélem, mégis érdemes elidőznünk annál a kérdésnél, vajon miért nem volt rentábilis Les Ponts de Cé a Fontevraud-i apátság számára. Az 1294-es dokumentum egyfelől rendkívül világos. Fontevraud-nak nem érte meg a hidak működtetése a magas karbantartási költségek és a folyamatos veszélyek miatt, ezért minden itteni birtokát és jövedelmét elcserélte Valois Károlyal évi 70 font és 300 *setier* búza jövedelemre.²⁷ Az indoklásban szerepel továbbá az, hogy az apátság emberei a hidak karbantartásához szükséges fához csak hat mérföldre jutottak.²⁸ Ebben az esetben az új tulajdonos, a gróf valóban jobb kondíciók-

²² Bibliothèque Municipale (a továbbiakban: B. M. Angers) ms. 977 f. 4.

²³ Az Angers-i Szent János ispotály a városban elhelyezkedő két vízi malmát 1303-ban például összesen évi tíz fontért adta bérbe Colin de la Ville-nek, akit ezen felül az álvett malmok rossz állapota miatt helyreállítási költségek is terheltek. A.D. H supplement B 11. f. 280–281.

²⁴ DE BOÜARD 1926. n° 219.

²⁵ Archives Nationales (a továbbiakban: A. N.) J 747 f. 7.

²⁶ Jelzi: PORT 1989. 270.; BIENVENU, JEAN-MARC: Recherches sur les péages angevins aux XIe et XIIe siècles. Le Moyen Age 1957. (a továbbiakban: BIENVENU 1957.). 463.

²⁷ „...la quele chouse estoit moult coustuse doumageuse e perilleuse a nous e a noustre yglise comme maintenir tel pont qui comprent tout le travers de Laire...” A. N. J 747 f. 7. „toutes cez chouses dites ne fussent pas proffitables a nous ni a noustre yglise si elles ne fussent tenues en bon estat e einssit estoient en peril d'estre perdues...” A. N. J 747 f. 7.

²⁸ „...nous convenoit aler querre le bois qui a celuy pont failloit checun an, a plus de sex lieues loing...” A. N. J 747 f. 7.

kal bírt, hisz közvetlenül a híd északi szomszédságában lévő Belle-Poule-i erdő az övé volt.²⁹

Panaszai szerint a malmok működtetéséből sem profitálhatott Fontevraud annyit, mint amire számított. Erre vonatkozóan az apátság megjegyezte, hogy ők senkit sem kényszerítettek arra, hogy náluk őröljön, ha nem jött önszántából.³⁰ Fontevraud itt minden valószínűség szerint arra, a század elején a püspök és a gróf által közösen kibocsátott rendeletre utalt, amely az Anjou-ban lévő malmok működését szabályozta.³¹ Eszerint pedig tilos volt a molnároknak akár egyedül, akár teherhordó állattal vagy bárkával az őrölni szándékozó elé menni és gabonáját ily módon saját malmához vinni, ez ugyanis más, esetleg rosszabb elhelyezkedésű malmokat hátrányosan érintett. A gyakorlat azonban úgy tűnik, a rendelkezés ellenére sem szűnt meg. Az említettek dacára úgy vélem, az apátság indokai nem kimerítőek és némi részletezésre szorulnak.

Közismert ugyanis, hogy Fontevraud a 13. század végére Nyugat-Franciaország egyik leggazdagabb apátsága lett, s ennek okán esetleges rövidebb válságokat könnyedén át tudott vészelni. Tudjuk azt is, hogy az esetlegesen a hidat ért károk helyreállítására még V. Fulk adománya folytán Fontevraud egy egész erdővel rendelkezett, ahogy azt jeleztem, viszonylag a közelben, a Loire mentén.³² A hídnál szolgáló *servienseket* Angers-i egyházi intézmények látták el *exemptio*juk fejében, azaz erre különösebb költsége szintén nem volt az apátságnak.³³ A 13. század második harmadától háborús pusztításra is nehéz hitelt érdemlően panaszkodni. Mindezek tetejébe jól ismertek a hosszú békeidő pozitív gazdasági és demográfiai hatásai, valamint részben ehhez kapcsolódóan, a híd közvetlen szomszédságában elhelyezkedő Angers egyre ütemesebbnek látszó 13. századi fejlődése, aminek hatásai az átkelőhely forgalmában is feltételezhetők.

Kérdés persze, hogy a jövedelmek oldalán nem tapasztalunk-e valami rendkívülit, vagy legalábbis a fentiekkel ellentétet, és tartós tendenciát. Erre

²⁹ B. M. Angers ms. 977 f. 4.

³⁰ „...nous n'avions point de destreit de containdre nul de venir moudre dans diz molins s'il ny venoient de gré...” A. N. J 747 f. 7.

³¹ Cartulaire du chapitre de Saint-Laud d'Angers. (Actes du XIe et XIIe siècles). Ed.: PLANCHENAUT, ALAIN. Angers. 1903. n° 46.

³² MARCHEGAY 1853. 12–13.

³³ BIENVENU 1957. 224–226.

azonban számszerűleg nem tudunk választ adni. Létezik ugyan egy rendkívül értékes és részletes forrásunk³⁴ az 1170-es évekből a *pontonnagium* díjtételeire vonatkozóan, ez azonban önmagában nem ad magyarázatot arra, hogy később – majd 120 év múlva – mi ösztönözte Fontevraud-t a cserére. Ráadásul a 13. századból egyetlen, akár összesítő jellegű bevételi adatunk sincs.

Ha a kiadási oldalt tekintjük, a hidak fenntartási költségeiről számadatunk ugyan nincs több, bizonyos problémák azonban ismertek. Már korábban is tudunk egy konfliktusról nevezetesen a Saint-Aubin apátság és a Fontevraud közt.³⁵ Fontevraud ugyanis elvitatta a Saint-Aubin jogát az északi hídon működő malmokhoz, mert ez utóbbi nem vett részt a malmok helyén bekövetkező esetleges károk helyreállításában. A Saint-Aubin ugyanis ennek fejében részesedést kért a *pontonnagium*ból. Az akkor már jó ideje tartó vita végére IX. Lajos 1230-as döntőbíráskodása tett pontot. Eszerint a Saint-Aubin apátságnak joga van a négy malomhoz, ám ha az azokat tartó hídvégekben kár esik (bárminemű okból, háborút kivéve), akkor az apátság azt a saját költségén köteles helyreállítani a hídpénzből való részesedés igénye nélkül. A tolerált helyreállítási idő 90 nap volt, ha mind a négy hídvég károsodást szenvedett. Amennyiben ezt a Saint-Aubin túllépte, úgy naponta 1 font késedelmi díjat volt köteles fizetni a Fontevraud-i apátságnak.³⁶

Mindebből tehát két dolog világosan látszik: egyrészt Fontevraud ragaszkodott ahhoz, hogy a malmok üzemeltetőjét terhelje azok működési területén a helyreállítás költség, másrészt a munkák minden szankció nélkül akár három hónapig is elhúzódhattak. Elképzelhető tehát, hogy egy híd huzamosabb ideig is használhatatlan volt. Ráadásul ez a tolerált időintervallum csupán négy év helyreállításához volt meghatározva (lévén csak ennyiben volt érintett a Saint-Aubin apátság), ami a hídrendszer teljes hosszához mérten meglehetősen rövid. Azaz kérdés, mennyi időre volt szükség egy jelentősebb árvízi pusztítás esetén?

Logikusnak tűnik ezek után megvizsgálni, milyen gyakoriak voltak azok a természeti katasztrófák vagy pusztítások, amelyek a hidakat hosszabb-rövidebb időre használhatatlanná teheték. Mielőtt azonban erre rátérnék, fon-

³⁴ MARCHEGAY 1853. 255–260.; Elemzi: BIENVENU 1957. 437–454.

³⁵ MARCHEGAY 1853. n° 7.

³⁶ MARCHEGAY 1853. n° 7.

tos jelezni egy másik problémát. A Loire esetében úgy tűnik, egy híd működésképtelensége akkor okozott igazán érzékeny veszteséget birtokosának, ha az nem birtokolta egyben a révet is. A probléma megoldása pedig véleményem szerint itt keresendő.

A források két szakaszon működő révről tesznek említést. Az egyik (a rövidebb), a Loire északi ágán funkcionált és ezt a gróf birtokolta.³⁷ A másikat az ún. Nagy Híd mellett a 13. században az Angers-i püspök működtette.³⁸ Arról csak a század utolsó évtizedeiből van pontosabb képünk, hogy azokra milyen gyakran volt szükség. Az Angers-i apátságok évkönyvei ugyanis a 13. század első negyedével megszakadnak, s ez utóbbi időszakra amúgy sem jeleznek ilyen jellegű természeti csapást. Más információk híján pedig először Nicolas Gellent Angers-i püspök 1280-as éveket érintő könyvelése szolgáltat ide vonatkozó adatokat.³⁹ Az eredmény meglepő. A püspöknek szinte minden évben volt bevétele a rév működtetéséből.⁴⁰ Ezek összeszerűen évi 8–22 fontot jelentettek. Feltételezhető tehát, hogy ezekben az években a híd hosszabb-rövidebb ideig működésképtelen volt. 1290 és 1291 őszén valamint 1294 tavaszán pedig konkrét bizonyítékunk van arra, hogy a Nagy Híd hónapokig használhatatlan volt.⁴¹

Mindezek tükrében talán nem véletlen, hogy a gróf, aki minden bizonynyal tisztában volt a híd törékenységevel, megpróbálta elvitatni a püspöktől a Loire déli ágán levő rév kizárólagos működtetésének jogát. Erre vonatkozóan az 1280-as évektől számos bizonyítékkal rendelkezünk. Egy, az 1280-as évek legvégén született, mindezidáig ismeretlen forrás, amely az Angers-i püspök panaszjegyzékét tartalmazza a grófi adminisztrációval szemben, beszámol azokról a közelmúltbéli eseményekről, amikor a gróf emberei bebörtönözték Saint-Maurille d'Esme több lakosát, vagy amikor a püspöki rév cölöpjeit kiemelték és magukkal vitték.⁴² 1291-ben pedig a püspök egészen az *excommunicatio*ig elment a gróf Les Ponts de Céi várkapitányával szemben, aki – állítása szerint – meggátolta abban, hogy kizárólagos jogával éljen, és

³⁷ B. M. Angers ms. 977 f. 4.

³⁸ Le livre de Guillaume Le Maire. 1874. 80–81.

³⁹ Comptes de recettes et de dépenses de Nicolas Gellent Éveque d'Angers. Octobre 1284-mai 1290. Ed.: URSEAU, CHARLES. Angers 1920.

⁴⁰ 1285-, 1286-, 1288-, 1289-ből van ide vonatkozó adatunk. Uo. 48., 57., 81., 91.

⁴¹ Le livre de Guillaume Le Maire. 1874. 81–83, 129–133.

⁴² B. M. Angers ms. 707 f. 12.

a híd működésképtelensége idején a révet működtesse, valamint annak jövedelmét (*pontonagium seu passagium*) szabadon élvezhesse.⁴³

A gróf tehát a Fontevraud-val lebonyolított cserét megelőzően már a 80-as évektől következetesen olyan politikát folytatott, mely a Loire déli ágán működő rév megszerzésére irányult. A püspök és a gróf konfliktusa azonban a csere időpontjában még nem fejeződött be. Az 1294-es tavaszi hídszakadás-kor a gróf emberei ellenben taktikát változtattak, és nem a révet próbálták megszerezni a püspöktől (talán a két és fél évvel korábbi *excommunicatio*t elkerülendő), hanem egy ideiglenes hidat építettek a javítás alatt álló Nagy Híd mellé, aminek helyreállítása a csere folytán immár őket terhelte.⁴⁴ A püspök természetesen újból tiltakozott, mert elesett a rév jövedelmétől. Közbelépésének eredménye is lett: a Les Ponts de Cé várkapitánynak el kellett vágnia az ideiglenes hidat a parttól, amíg a Nagy Híd helyreállítása be nem fejeződik.⁴⁵ Ezzel újra megindulhatott a forgalom a püspöki réven. Az Angers-ba ekkor visszatérő Valois Károly gróf azonban vizsgálatot rendelt el, aminek eredménye az lett, hogy a püspök semmi joggal nem bír a révnél. Ezt a püspök azzal utasította el, hogy csak a gróf emberei végezték a vizsgálatot, és az ügyet lezárandó, vegyes bizottságú vizsgálatot kért. Ennek konkrét eredményét ugyan nem ismerjük, ám a püspök a gróf ide vonatkozó jogait rövid vita után úgy tűnik, tudomásul vette.⁴⁶

Ezzel tehát a 13. század végén Anjou grófja mindkét révet magáénak tudhatta, amire pedig feltétlenül szüksége volt a fából készült hídvégek gyakori megrongálódása miatt. Érthetőnek tűnik továbbá Fontevraud csalódottsága, amely egyetlen révvel sem rendelkezett, s míg a helyreállítás költségei őt terhelték, addig működésképtelenség idején komoly jövedelemtől esett el. Ráadásul az óceáni éghajlattal is összefüggésben lévő áradások épp akkor veszélyeztették a hidakat, amikor azokra igenis nagy szükség volt. A 13. század második felében a szomszédos Angers évi sokadalmai ugyanis szeptember 8-án, december 6-án és február 2-án kezdődtek.⁴⁷ Azaz az utóbbi

⁴³ Le livre de Guillaume Le Maire. 1874. 85–86.

⁴⁴ Le livre de Guillaume Le Maire. 1874. 129–130.

⁴⁵ Le livre de Guillaume Le Maire. 1874. 131–132.

⁴⁶ Le livre de Guillaume Le Maire. 1874. 133.

⁴⁷ B. M. Angers ms. 977 f. 4.

kettő mindenképp arra az időszakra esett, amikor a hidak potenciális veszélynek voltak kitéve.

Arra, hogy a Loire-on a rév és a hidak együttes birtoklása volt csak igazán rentábilis a hidak üzemeltetője számára, más példákat is találunk Anjou-ban. Les Ponts de Cé-től mintegy 30 km-re nyugatra, Chalonnes-nál a 12. század első felének végén épült hidakat az Angers-i püspök birtokolta. A rév viszont az eredeti birtokos, Geoffroy Charpi és leszármazottai kezén maradt. A püspöknek valószínűleg nem érte meg a hídpénz ellenében sem a hidak fenntartása, mert azok néhány évtized múlva használhatatlanná váltak, a rév birtokosa pedig zavartalanul élvezte ennek előnyeit.⁴⁸

Egy másik példa Saumur esete. Itt a városi polgárok építtettek egy hídrendszert a 12. század közepén. Az átkelőhelynél a révet azonban a Saumuri Saint-Florent apátság birtokolta. A híd megépültével az apát hevesen tiltakozott Anjou grófjánál, hogy így elesik jövedelme egy jelentős részétől. Plantagenet Henrik ennek következtében 1162-ben a híd *pontonágiumát* is a Saint-Florent apátságnak adta.⁴⁹ Feltételül szabta ugyanakkor, hogy a korábbi fából épült híd íveit kőből épültekre cseréljék, oly módon, hogy minden évben egy ívet építsenek meg. Száz évvel később, 1264-ben a híd még mindig pontosan ugyanúgy állt, ahogy eredetileg megépült, ezért Anjou Károly hirtelen felindulásában 10000 font büntetésre ítélte az apátságot mondván, ennyi volt a *peagium* száz éves jövedelme.⁵⁰ Az apátság politikája viszont érthető. A rév birtokában a gyakori hídszakadások nem fosztották meg alapvetően a *peagium* jövedelmétől, az esetleges helyreállításokkal sem kellett annyira sietni, nem beszélve arról, hogy ilyen feltételekkel egy igen költséges kőből történő átépítés számára nem volt nagyon sürgős.

Végezetül feltehetjük azt a kérdést, hogy a fentiek ismeretében miért csak ekkor sikerült Fontevraudnak megszabadulnia Les Ponts de Cé-től? Nyilvánvaló, hogy az egyetlen „vevő”, aki igazán számításba jöhetett, az a hidaknál számos érdekeltséggel rendelkező gróf volt. Anjou grófjai viszont a 13. század második felét megelőzően igen kevés érdeklődést mutattak ez irányban.⁵¹

⁴⁸ Cartulaire Noire de la cathédrale d'Angers. Ed.: URSEAU, CHARLES. Paris–Angers 1908. n° 216. Jelzi: BIENVENU 1957. 218., 457.

⁴⁹ MARCHEGAY 1853. 170.

⁵⁰ MARCHEGAY 1853. 172–173.; Jelzi még: BIENVENU 1957. 216–217.

⁵¹ A 12. század második felében a gróf még inkább hidak és *peagiumok* adományozásával szerezett magának elismerést. Egyik legértékesebb adomány ezek közt az a híd és zsilip

Változott ellenben a helyzet az 1270-es évektől. A 13. század utolsó harmadában Anjou grófjai felismerve egyes révek jelentőségét, megpróbáltak kulcspozíciókat szerezni a Loire-on. Ennek eredményeképpen vásárolta meg a gróf korszakunkban Les Ponts de Cétől 50 km-re nyugatra, a Saint-Florent le Viel-i révet 1000 fontért⁵², majd némileg kevesebbért a Les Ponts de Cétől 30 km-re keletre eső trève-i révet.⁵³ Úgy vélem tehát, ebbe a következetes politikába illeszkedik a gróf fentebb tárgyalt Les Ponts de Céi terjeszkedése is. Végeredményét tekintve ezáltal Anjou grófja a 13. század végére igen jelentős pozíciót tudhatott magáénak a Loire fontosabb átkelőhelyeinek ellenőrzésében és jövedelmeztetésében.

a Maine folyón, melyet Plantagenet Henrik adományozott a részben általa alapított Angers-i Szent János ispotálynak. A.D. H suplement B 12. f. 57.; A 13. század első feléből pedig nincs információnk arról, hogy a királyi vagy grófi adminisztráció különösebb figyelmet szentelt volna újabb hidak megszerzésére.

⁵² MARCHEGAY 1853. 175.

⁵³ MARCHEGAY 1853. 196–197.